

Державний торговельно-економічний університет

Кафедра світової економіки

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Міжнародна діяльність економічних суб'єктів в умовах глобальної
рецесії**

*(за матеріалами Асоціації «Український національний комітет
Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine)», м. Київ)*

Студента 4 курсу, 12 групи,
факультету міжнародної
торгівлі і права,
спеціальності 292
«Міжнародні економічні
відносини» спеціалізації
«Міжнародний бізнес»

Ковтуна Тараса
Костянтиновича

_____

підпис

Науковий керівник
доктор економічних наук,
професор

Калюжна Наталія
Геннадіївна

_____

підпис

Гарант освітньої програми
кандидат економічних наук,
доцент

Лежепьокова Вікторія
Геннадіївна

_____

підпис

Київ 2022

Державний торговельно-економічний університет

Факультет міжнародної торгівлі та права Кафедра світової економіки

Спеціальність, 292 «Міжнародні економічні відносини»,
спеціалізація «Міжнародний бізнес»

Затверджую

Зав. кафедри Дугінець Г.В.
«__» _____ 2022 р

Завдання

на випускню кваліфікаційну роботу (проект) студентів

Ковтуну Тарасу Костянтиновичу

1. Тема випускної кваліфікаційної роботи (проекту)

Міжнародна діяльність економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії
(за матеріалами Асоціації «Український національний комітет Міжнародної
торгової палати (ICC Ukraine)», м. Київ)

Затверджена наказом ректора від «__» _____ 20__ р. №__

2. Строк здачі студентом закінченої роботи (проекту)

09.06.2022

3. Цільова установка та вихідні дані до роботи (проекту)

Мета роботи (проекту) – дослідження теоретичних засад та розробка
практичних рекомендацій щодо здійснення міжнародної діяльності
економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії за сприяння асоціації
«Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC
Ukraine).

Об'єкт дослідження – міжнародна діяльність економічних суб'єктів.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні аспекти здійснення
міжнародної діяльності економічних суб'єктів аграрного сектору під час
глобальної рецесії.

Перелік графічного матеріалу – 10 рисунків, 8 таблиць.

5. Консультанти по роботі (проекту) із зазначенням розділів, за якими здійснюється консультування:

Розділ	Консультант (прізвище, ініціали)	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

6. Зміст випускної кваліфікаційної роботи (проекту) (перелік питань за кожним розділом)

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕЦЕСІЇ

1.1. Глобальна рецесія: сутність, ключові характеристики та вплив на міжнародну діяльність економічних суб'єктів

1.2. Методичний підхід до визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів як напрям розширення консалтингових послуг ICC Ukraine

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТОРГОВЕЛЬНІЙ СФЕРІ ЗА СПРИЯННЯ ICC UKRAINE

2.1. Аналіз умов та тенденцій міжнародної діяльності економічних суб'єктів аграрного сектору під час глобальної рецесії

2.2. Пріоритети міжнародної діяльності українських економічних суб'єктів аграрного сектору в умовах рецесії та логістичних обмежень

Висновки до розділу 2

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

7. Календарний план виконання роботи (проекту)

№ пор.	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи	
		за планом	фактично
1	2	3	4
1	Визначення напрямку дослідження та затвердження теми ВКР	до 20.12.2021	
2	Узгодження плану ВКР з науковим керівником	до 31.01.2022	
3	Подача науковому керівнику на рецензування 1-го розділу ВКР	до 30.04.2022	
4	Подача науковому керівнику на рецензування 2-го розділу ВКР	до 10.05.2022	
5	Подача готової ВКР науковому керівнику	до 20.05.2022	
6	Подача готової ВКР на кафедру	до 30.05.2022	
7	Попередній захист ВКР	за графіком (30.05.– 17.06.2022)	
8	Захист ВКР	за графіком (20.06 – 30.06.2022)	

8. Дата видачі завдання « ____ » _____ 20__ р.

9. Керівник випускної кваліфікаційної роботи (проекту)

Каложна Н.Г. _____

10. Керівник освітньої програми

Лежєпєкова В.Г. _____

11. Завдання прийняв до виконання студент

Ковтун Т.К. _____

12. Відгук керівника випускної кваліфікаційної роботи (проекту)

Випускна кваліфікаційна робота Ковтуна Т.К. присвячена дослідженню теоретико-методичних засад здійснення міжнародної діяльності економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії та надання рекомендацій щодо її розвитку за сприяння асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine)». Актуальність роботи зумовлена критичністю визначення раціональних пріоритетів міжнародної діяльності українських економічних суб'єктів через падіння обсягів експорту в умовах військово-політичного конфлікту. У роботі досліджено сутність, ключові характеристики та вплив глобальної рецесії на міжнародну діяльність економічних суб'єктів. Розглянуто глобальну рецесію як детермінанту визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів. Запропоновано методичний підхід до визначення пріоритетів міжнародної діяльності українських економічних суб'єктів в аграрній сфері в умовах рецесії та логістичних обмежень. Випускна кваліфікаційна робота виконана на високому рівні, має результати апробації у вигляді наукових статей, являє собою комплексне дослідження, містить обґрунтовані рекомендації, відповідає чинним вимогам та може бути рекомендована до захисту.

Керівник випускної кваліфікаційної роботи (проекту)

_____ Калюжна Н.Г. _____
(підпис, дата)

13. Висновок про випускну кваліфікаційну роботу (проект)

Випускна кваліфікаційна робота (проект) студента Ковтуна Т.К. може бути допущена до захисту екзаменаційній комісії.

Керівник освітньої програми _____ Лежєпко́ва В.Г. _____
(підпис, прізвище, ініціали)

Завідувач кафедри _____ Дугінець Г.В. _____
(підпис, прізвище, ініціали)

« _____ » _____ 20 _____ р.

АНОТАЦІЯ

Ковтун Тарас Костянтинович. Міжнародна діяльність економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії (за матеріалами Асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine)», м. Київ).

Випускна кваліфікаційна робота присвячена дослідженню теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо здійснення міжнародної діяльності економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії за сприяння асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine).

У роботі досліджено сутність, ключові характеристики та вплив глобальної рецесії на міжнародну діяльність економічних суб'єктів. Запропоновано методичний підхід до визначення пріоритетів міжнародної діяльності як напрям розширення консалтингових послуг ICC Ukraine. Проаналізовано умови та тенденції міжнародної діяльності економічних суб'єктів аграрного сектору під час глобальної рецесії. Надано пропозиції щодо оптимізації пріоритетів міжнародної діяльності українських економічних суб'єктів аграрного сектору в умовах рецесії та логістичних обмежень за сприяння ICC Ukraine.

Ключові слова: глобальна рецесія, валовий внутрішній продукт, експорт, міжнародна діяльність, пріоритети, геополітичні ризики, аграрний сектор, логістичні обмеження, ICC Ukraine.

ANNOTATION

Kovtun Taras. International activity of economic entities in the conditions of global recession (according to the materials of the Association "Ukrainian National Committee of the International Chamber of Commerce (ICC Ukraine)", Kyiv).

The final qualifying work is devoted to the study of theoretical principles and development of practical recommendations for international activities of economic entities in a global recession with the assistance of the Ukrainian National Committee of the International Chamber of Commerce (ICC Ukraine).

The paper examines the nature, key characteristics and impact of the global recession on the international activities of economic entities. A methodical approach to determining the priorities of international activities as a direction of expanding the consulting services of ICC Ukraine is proposed. The conditions and tendencies of international activity of economic entities of the agricultural sector during the global recession are analyzed. Proposals for optimizing the priorities of international activities of Ukrainian economic entities in the recession and logistical constraints with the assistance of ICC Ukraine.

Key words: global recession, gross domestic product, exports, international activity, priorities, geopolitical risks, agricultural sector, logistical constraints, ICC Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ	5
МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕЦЕСІЇ	
1.1. Глобальна рецесія: сутність, ключові характеристики та вплив на міжнародну діяльність економічних суб'єктів	5
1.2. Методичний підхід до визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів як напрям розширення консалтингових послуг ICC Ukraine	11
Висновки до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ	
МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТОРГОВЕЛЬНІЙ СФЕРІ ЗА	
СПРИЯННЯ ICC UKRAINE	21
2.1. Аналіз умов та тенденцій міжнародної діяльності економічних суб'єктів аграрного сектору під час глобальної рецесії	21
2.2. Пріоритети міжнародної діяльності українських економічних суб'єктів аграрного сектору в умовах рецесії та логістичних обмежень	30
Висновки до розділу 2	37
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність теми. Розгортання світової пандемії COVID-19 у 2020 році зумовило настання безпрецедентної за масштабами поширення й впливу глобальної економічної рецесії. Незважаючи на те, що у 2021 році спостерігалось помірне відновлення економіки, зумовлене збільшенням основних макроекономічних показників, на даний момент військове вторгнення РФ на територію України створює ряд нових економічних ризиків, що можуть призвести до ще більшої масштабної рецесії глобальної економіки, включаючи продовольчу, екологічну, міграційну та економічну кризи. Саме тому для України вкрай важливим завданням є збереження існуючих міжнародних торговельних зав'язків та підтримка обсягів експорту та імпорту хоча б на задовільному рівні. У зв'язку з цим, критично важливим є визначення раціональних пріоритетів міжнародної діяльності українських економічних суб'єктів за кризових умов.

Теоретичною основою дослідження є теоретичні напрацювання таких вітчизняних та закордонних вчених, як: Ганчук А.А. [13], Калюжна Н.Г. [17-19], Ст. Классенс [8], Князь С.В. [24], Мацук В.М [24], Москаленко В.В. [22], Дж. Хенкок [5] та інші. Необхідність обґрунтування раціональних векторів здійснення міжнародної діяльності економічних суб'єктів за кризових умов зумовлюють актуальність подальших досліджень у даному напрямку. Особливої значущості обґрунтування пріоритетів міжнародної діяльності під час глобальної кризи набуває для України через негативний вплив військово-політичних чинників.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо здійснення міжнародної діяльності економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії за сприяння асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine).

Відштовхуючись від поставленої мети, у роботі було вирішено **завдання**:

- дослідити сутність, ключові характеристики та вплив глобальної рецесії на міжнародну діяльність економічних суб'єктів;
- запропонувати методичний підхід до визначення пріоритетів міжнародної діяльності як напрям розширення консалтингових послуг ICC Ukraine;

- проаналізувати умови та тенденції міжнародної діяльності економічних суб'єктів аграрного сектору під час глобальної рецесії;
- надати пропозиції щодо оптимізації пріоритетів міжнародної діяльності українських економічних суб'єктів аграрного сектору в умовах рецесії та логістичних обмежень за сприяння ICC Ukraine.

Об'єктом дослідження є міжнародна діяльність економічних суб'єктів.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти здійснення міжнародної діяльності економічних суб'єктів аграрного сектору під час глобальної рецесії.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою створення роботи стали роботи українських та іноземних науковців з питань дослідження глобальної рецесії та діяльності суб'єктів міжнародної діяльності в умовах економічного спаду. Для досягнення поставлених завдань було застосовано методи дослідження: спостереження, порівняння, аналіз і синтез, системний підхід, матричний метод, метод статистичного аналізу, алгоритм перевірки тенденцій.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною основою роботи стали Закони України, бібліографічні джерела, Інтернет-ресурси, офіційні матеріали державних служб статистики країн світу, періодичні аналітичні звіти міжнародних організацій (Світовий банк, Світова організація торгівлі, ЮНКТАД тощо).

Апробація результатів дослідження. Робота пройшла апробацію шляхом підготовки до друку та публікації у співавторстві статей:

Калюжна Н.Г., Ковтун Т.К. Критичні чинники та перспективи відновлення світової економіки в умовах глобальної рецесії COVID-19. *Бізнес Інформ*. 2020. № 12. С. 39-46.

Калюжна Н.Г., Ковтун Т.К. Торговельно-економічне співробітництво держав в умовах глобальної рецесії. *Проблеми системного підходу в економіці. Зб. наук. праць НАУ*. Вип. 1(81). К.: НАУ, 2021. С. 14–22.

Структура випускної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаної літератури із 30 джерел. Загальний обсяг роботи становить 40 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ РЕЦЕСІЇ

1.1. Глобальна рецесія: сутність, ключові характеристики та вплив на міжнародну діяльність економічних суб'єктів

Дослідження явища глобальної економічної рецесії є важливою частиною економічної теорії, мікро- та макроекономіки, оскільки воно є одним з ключових циклічних етапів розвитку національних економік та суб'єктів підприємницької діяльності. Задля детального та всебічного аналізу міжнародної діяльності економічного суб'єкта в умовах економічної рецесії необхідно визначитись з правильним трактуванням поняття «глобальна економічна рецесія», що в майбутньому дозволить нам визначити ключові характеристики цього явища та його вплив на економіку держави в цілому та на окремих її суб'єктів зокрема.

Під поняттям «глобальна рецесія» розуміється негативний вплив економічного спаду на діяльність більшості національних економік світу. Кількість задіяних країн може варіюватися залежно від масштабу рецесії, але беззаперечним є те, що відбувається загальний спад економічної активності, який в першу чергу впливає на зменшення такого важливого макроекономічного показника як валовий внутрішній продукт – головний індикатор розвитку економіки.

Трактування поняття «рецесія» є досить комплексним та багатограним, відповідно, існує певна термінологічна невизначеність щодо єдиного чіткого визначення цього поняття. Поширені підходи до трактування сутності рецесії систематизовано в табл. 1.1. Як видно з таблиці, рецесія може розумітися з точки зору двох ключових підходів до трактування економічних понять та категорій – моноіндикаторного (передбачає застосування єдиного оціночного індикатора) та полііндикаторного (базується на застосуванні декількох оціночних індикаторів). З точки моноіндикаторного підходу рецесія розглядається як період спаду економічної активності протягом двох послідовних кварталів, індикатором

вимірювання якого є валовий внутрішній продукт. Тракткування рецесії з точки зору полііндикаторного підходу включає в себе більш широкий перелік факторів, які впливають на зменшення економічної активності: споживчий попит, виробництво, державне регулювання, зовнішньоторговельні обмеження, політична та воєнна ситуація в країні та багато інших.

Таблиця 1.1

Підходи до трактування поняття «рецесія»

Автор або джерело	Трактування	Підхід до трактування
Незалежна дослідницька організація – національне бюро економічних досліджень (NBER)	Під рецесією розуміється суттєве зниження економічної активності, що охоплює всю економіку, спостерігається впродовж декількох місяців одночасно у виробництві, зайнятості, реальних доходах, об'ємах промислового виробництва та продажів. Рецесія починається тоді, коли економіка сягає піку активності і закінчується при досягненні мінімуму	Полі-індикаторний
Центр дослідження економічної політики	Рецесія – це негативна зміна в динаміці показника валового внутрішнього продукту як агрегованого індикатора економічного розвитку	Моно-індикаторний
Австрійська школа економіки	Рецесія є наслідком неефективного державного втручання в економіку, яке не лише не провокує економічного зростання, а навпаки, створює проблеми, насамперед, щодо якості інвестиційних рішень в економіці та динаміки індикаторів її сталого розвитку	Полі-індикаторний
Кейнсіанська теорія	Рецесія є результатом екзогенних шоків, які породжують неспокійні настрої в суспільстві, тобто впливають як на виробників благ, так і на споживачів. У стані невизначеності та невпевненості у майбутньому споживачі починають скорочувати свою активність, що, як результат, зменшує сукупний попит і змушує виробників виробляти менше. Скорочення виробництва веде за собою скорочення зайнятості, що лише посилює проблему скорочення споживання.	Полі-індикаторний
Юліус Шискін	Рецесія підпорядковується правилу двох послідовних періодів, які характеризуються спадом реального ВВП	Моно-індикаторний

Джерело: складено на підставі узагальнення [13, 22, 14].

Безумовно, перелічені вище підходи до визначення рецесії та її причин не є взаємовиключними, серед вчених існують й інші погляди на дане явище, але в цілому можна зробити висновок, що полііндикаторний підхід до трактування поняття рецесії є більш обґрунтованим та дає краще розуміння причин та наслідків

цього явища. Справа в тому, що рецесія може мати велику кількість потенційних причин, що значно ускладнює процес її прогнозування. Попри те, що вже були розроблені поведінкові моделі, які враховують великі об'єми даних та велику кількість змінних й мають на меті прогнозування економічних спадів, в кожному окремому випадку, частина змінних, що враховуються в моделі як екзогенні (величини, що задаються ззовні макроекономічної моделі та є домінантами розвитку економічних систем і визначають їх динаміку [5]), можуть насправді мати ендогенну природу (змінні, що є результатом функціонування мікро- або макроекономічної моделі, які формуються всередині моделі та є результатом перетворення моделлю екзогенних показників. Наприклад, для макроекономічного аналізу, це можуть бути величини заробітної плати, національного доходу, процентної ставки, рівня цін, інфляції, безробіття тощо [5]). Таким чином сучасній економічній науці бракує моделей та підходів, які б забезпечили побудову надійних прогнозів рецесії [14]. Проте, науково доведено, що економічна рецесія є циклічним явищем для країн з ринковою економікою, яке, зазвичай, повторюється кожні 4-7 років.

Попри те, що вплив рецесії на кожну окрему країну може кардинально відрізнятись, що можна пояснити унікальністю кожної економіки, варто виділити ряд проявів та наслідків рецесії, які найчастіше виникають на макрорівні економічних систем (рис. 1.1), тобто в масштабах світового господарства, народного господарства країни та окремих агрегованих секторів економіки:

- 1) Спад зайнятості. Як відомо, зі скороченням ділової активності підприємств, попит на кадрове забезпечення скорочується, що стає причиною збільшення безробіття.

- 2) Збільшення заощаджень. Під час економічних спадів в суспільстві можуть виникати настрої невизначеності та невпевненості в майбутньому, що змушує людей більше заощаджувати, ніж споживати. Оскільки витрати одного суб'єкта економічної діяльності є доходами іншого, вибір заощадження замість споживання ще більше сповільнює економіку, провокуючи спад ділової активності та безробіття.

Рис. 1.1. Прояви та наслідки рецесії на макрорівні економічних систем

Джерело: розроблено автором

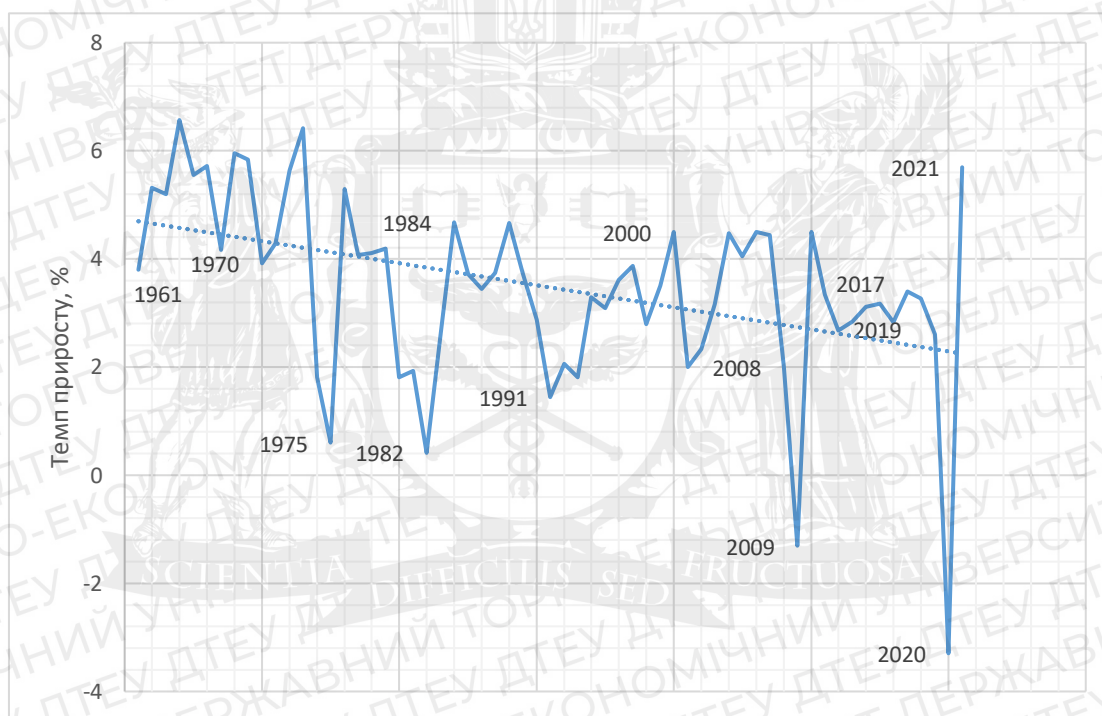
3) Загальний спад виробництва товарів та послуг. Скорочення попиту змушує підприємства скорочувати обсяги виробництва, що означає отримання підприємством менших доходів. Менші доходи спричиняють ще ряд наслідків, наприклад, скорочення витрат на рекламу чи адміністративних витрат, що збільшує безробіття та може мати негативний вплив на інші компанії на ринку. В сучасному глобальному світі, в якому ТНК виходять на перший план та ставлять в залежність від себе економіки навіть окремих держав, значний ступінь ураження великого бізнесу внаслідок рецесії може мати особливо негативні наслідки.

4) Недостатня ліквідність економіки. Банки втрачають мотивацію до кредитування населення та бізнесу, оскільки ризик неплатоспроможності потенційних позичальників збільшується під час рецесії. Процентні ставки можуть мати тенденцію до зниження, що також зменшує прибутки банківського сектору.

5) Зростання дефіциту державного бюджету. Уряди часто нараховують витрати з метою компенсації наслідків рецесії. Водночас, оскільки зростає безробіття, скорочуються доходи населення та підприємств, податкові надходження до державних бюджетів також скорочуються. Оскільки видатки бюджету зростають, а доходи, навпаки, скорочуються, дефіцит державного бюджету починає зростати [8]. Можна зробити висновок, що попри існування різних підходів до трактування явища рецесії, її прояви та наслідки можуть бути

спільними для багатьох країн світу, оскільки традиційно рецесія спричиняє погіршення основних макроекономічних показників в економіці.

Для підтвердження перебування економіки у стані рецесії використовуються загальноживані макроекономічні показники. Попри підтверджену вище доцільність трактування рецесії з точки зору полііндикаторного підходу, вочевидь, основним з них є валовий внутрішній продукт як класичний індикатор загального розвитку економіки. Динаміку щорічного приросту світового ВВП в історичній ретроспективі подано відповідно на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Темпи щорічного приросту світового ВВП у 1960-2021 рр.

Джерело: складено на підставі [11]

За результатами візуалізації даних можемо підтвердити факт того, що глобальна рецесія є циклічним явищем, і востаннє вона була викликана пандемією COVID-19. Ця рецесія утворила один з найбільших провалів у динаміці світового ВВП до -3,3% у 2020 році. У 2021 році реальний світовий ВВП зріс на 5,7%, що в більшій мірі було зумовлено збільшенням всіх основних макроекономічних компонентів на чолі з споживчим попитом, експортом та інвестиціями у порівнянні з 2020 роком [4]. Незважаючи на відновлення після суттєвого спаду, зумовленого

пандемією, у 2022 році світова економіка ризикує зазнати ще більш значного спаду через розгортання військово-політичного конфлікту на території України, зумовленого агресією Росії. Подальша ескалація російсько-української війни може спровокувати нову енергетичну сировинну, продовольчу та частково виробничу світові кризи, що призведе до ще більшої масштабної рецесії глобальної економіки, яка не матиме можливостей для зростання або, принаймні, підтримки стабільності. За прогнозом британського Національного інституту економічних та соціальних досліджень (*National Institute for Economic and Social Research, NIESR*) обсяг світової економіки до 2023 року може скоротитися на 1% (близько 1 трлн дол.), а рівень інфляції збільшиться принаймні на 2 відсоткові пункти, що актуалізує дослідження впливу глобальної рецесії на діяльність міжнародних економічних суб'єктів [7].

Якщо глобальна економічна рецесія негативно впливає як на світову економіку, так і на окремі економіки країн світу, то відповідним чином вона впливає і на активність суб'єктів міжнародної діяльності. При чому не важливо, чи це величезна ТНК, чи маленьке підприємство-експортер – рецесія негативно впливає на кожного, проте ризики вони несуть різні. Найбільш поширені та очевидні наслідки глобальної рецесії для економічних суб'єктів залежно від масштабів їх діяльності наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Прояви та наслідки глобальної рецесії для економічних суб'єктів залежно від масштабів їх діяльності

Прояви та наслідки	Масштаб діяльності
Зменшення кредитування та ризик банкрутства	Малий та середній бізнес
Падіння запасів та зниження дивідендів	Всі суб'єкти
Звільнення працівників та скорочення виплат	Малий та середній бізнес
Зниження якості товарів і послуг	Малий та середній бізнес
Зменшення попиту	Всі суб'єкти
Зменшення обсягів експорту/імпорту	Малий та середній бізнес
Посилення торгівельних бар'єрів та обмежень	Всі суб'єкти

Джерело: складено на підставі [12]

Період глобальної рецесії – це шоківий період для всіх економічних суб'єктів, але також це і час для реструктуризації економіки, створення нових секторів діяльності, покращення технологій, впровадження інновацій та залучення інвестицій. Економічний спад забирає з ринку найменш стійких гравців, але в той самий створює передумови для відкриття інших конкурентоспроможних підприємств. Також слід пам'ятати головну аксіому – періоду рецесії завжди наслідують період відновлення. Тому економічним суб'єктам, незалежно від масштабів міжнародної діяльності, необхідно відшуковувати резерви для визначення її пріоритетів з урахуванням як локальних, так й глобальних ризиків функціонування в умовах рецесії.

1.2. Методичний підхід до визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів як напрям розширення консалтингових послуг ICC Ukraine

Індикатором входження світової економіки в стадію глобальної економічної рецесії, яка зумовлена епідемією COVID-19 та супроводжується новими геополітичними викликами, слід вважати падіння рівня світового ВВП протягом всього 2020 року [30]. Безумовно, глобальна економічна рецесія негативно вплинула і на темпи приросту ВВП України, а, відповідно до останнього прогнозу Міжнародного валютного фонду від 10.03.22 [7], на тлі війни прогнозується скорочення ВВП України на вражаючі 35% (рис. 1.3), і цей прогноз ще має потенціал погіршення у разі тривалого характеру військових дій [29].

В умовах суттєвого економічного спаду на тлі наслідків пандемії та війни для України вкрай важливим завданням є збереження існуючих міжнародних торговельних зав'язків та підтримка обсягів експорту та імпорту хоча б на задовільному рівні. У зв'язку з цим, критично важливим є визначення раціональних пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів з точки зору визначення країн світу, перспективних для збуту експортної продукції. За

таких умов важливого значення набуває отримання вітчизняними експортерами своєчасної, обґрунтованої та систематизованої інформації щодо потенційних зовнішньоторговельних партнерів та зовнішніх ринків збуту.

Рис. 1.3. Темпи щорічного приросту ВВП України у 1992-2022 рр., %

Джерело: складено на підставі [15]

В Україні наданням широкого переліку консультативних послуг у сфері міжнародної підприємницької діяльності опікується, зокрема, Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine) - перший національний комітет на території країни. Цей орган був створений у 1998 році, і сьогодні об'єднує національні підприємства та компанії-нерезиденти, які представляють великий та середній бізнес. ICC розробляє правила ведення бізнесу, які використовуються суб'єктами господарювання світу у міжнародному та внутрішньому співробітництві, зокрема: Incoterms®, типові міжнародні комерційні договори, уніфіковані правила щодо застосування інструментів торгового фінансування, практики арбітражу тощо [16].

Серед партнерів та учасників ICC Ukraine, які здійснюють експортно-імпорتنу діяльність, можна виділити підприємства різних сфер промисловості:

- Аграрна промисловість: Українська аграрна конфедерація, Украгрохімхолдинг, ЗЕД;
- Енергетика: ДТЕК, МЕТІНВЕСТ, FERREXPO;
- Оборонна промисловість: УКРОБОРОНПРОМ;
- Транспортна промисловість: УЗ, УАП, АМПУ;
- Фінансові послуги: MTB Bank, Redcliffe, Freedom Finance.

ICC Ukraine дотримується алгоритму надання рекомендацій щодо здійснення експортно-імпортних операцій, який складається з таких етапів [16]:

1. Компанія-учасник ICC Ukraine направляє в центральний офіс комерційну пропозицію, де зазначає: обсяги, системність постачання; регулярність поставок; ціну/кг; регіон країну; презентацію англійською мовою (за наявності).

2. ICC Ukraine робить аналіз ринку та визначає коло країн, де попит на зазначену продукцію є актуальним, та надає рекомендації.

3. ICC Ukraine:

- звертається до МЗС України з проханням надати доручення економічним підрозділам дипломатичних установ України за кордоном з проханням підібрати аналогічного за профілем діяльності партнера;
- звертається до представництва Міжнародних національних комітетів (ICC) щодо співпраці у даному напрямку (представництва у 90 країнах світу);
- за допомогою своїх партнерів надає консультації щодо вимог до імпортерів, доставки, розмитнення тощо;
- залучає своїх партнерів-учасників до пошуку імпортерів;
- забезпечує організаційний супровід контракту;
- у разі потреби здійснює консалтинг по укладанню контракту.

4. Після отримання відповідної інформації, українське представництво лондонського бюро протидії комерційним злочинам та корупції при ICC Ukraine здійснює перевірку потенційного партнера.

5. Компанія-учасник отримує відповідні контакти та можливі варіанти співпраці, після чого самостійно або за сприяння ICC Ukraine організовує робочі зустрічі/ ділове листування для налагодження системної роботи.

Етапи надання ICC Ukraine рекомендацій щодо здійснення експортно-імпортних операцій систематизовано в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Алгоритм надання ICC Ukraine рекомендацій щодо здійснення експортно-імпортних операцій

№	Сутність етапу	Деталізація етапу	
1	Надсилання комерційної пропозиції компанією-учасником ICC	Обсяги та системність постачання; регулярність поставок; ціна; регіон / країна призначення; презентація англійською мовою (за наявності)	
2	Розробка рекомендацій ICC Ukraine на основі аналізу комерційної пропозиції	Аналіз ринку та визначення кола країн, де попит на зазначену продукцію є актуальним; формулювання рекомендацій за результатами аналізу	➔
3	Надання ICC Ukraine організаційно-консультативних послуг	3.1. Звернення до МЗС України з проханням сприяти підбору аналогічного за профілем діяльності партнера; 3.2. Звернення до представництва Міжнародних національних комітетів (ICC) щодо співпраці у даному напрямку 3.3. Надання консультацій щодо вимог до імпортерів, доставки, розмитнення тощо 3.4. Залучення партнерів-учасників до пошуку імпортерів 3.5. Забезпечення організаційного супроводу контракту 3.6. Здійснення консалтингу з укладання контракту (за потреби)	
4	Перевірка потенційного партнера	Здійснюється українським представництвом лондонського бюро протидії комерційним злочинам та корупції при ICC Ukraine	
5	Представлення результатів компанії-учаснику	Отримання компанією учасником відповідних результатів, контактів та можливих варіантів співпраці та налагодження системної взаємодії	➔

Використання методичного підходу до визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії

Збільшення обґрунтованості рекомендацій щодо здійснення експортно-імпортних операцій

Джерело: складено на підставі [16]

На наш погляд, обґрунтованість консультативних послуг щодо аналізу потенційних ринків збуту, які надає ICC Ukraine на другому етапі наведеного алгоритму, може бути розширений за рахунок використання методичного підходу до визначення пріоритетних напрямів зовнішньоторговельної інтеграції, викладеного у роботі [19]. Даний підхід може бути ефективно адаптований до вирішення поставленого у випускній роботі завдання, що полягає у визначенні пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії. А саме, слід визнати, що під час рецесії, негативний вплив якої підсилюється військово-політичним конфліктом на території України, вітчизняним експортерам вкрай важко розраховувати на збільшення обсягів експорту в абсолютному (грошовому) вимірі. У кращому випадку, можна розраховувати на позитивні структурні зміни, тобто збільшення частки поставок до певної країни у загальній структурі експорту.

Іншими словами, раціональним у кризовій ситуації буде вибір в якості пріоритетного зовнішнього ринку такої країни, для якої спостерігаються хоча б позитивні структурні зміни, тобто до якої Україна нарощує збут певної продукції порівняно з іншими експортними позиціями. Це, вочевидь, свідчить про зростання попиту на дану продукцію на внутрішньому ринку такої країни та налагодження стійких міждержавних зовнішньоторговельних зв'язків. І навіть якщо на даному етапі збільшення обсягів українського експорту до країни відбувається лише за рахунок зміни структури, можна очікувати, що з часом утвердяться позитивні тенденції і у значеннях абсолютних (грошових) показників зовнішньої торгівлі.

Позитивні зміни у відносних показниках міжнародної торгівлі України свідчать про те, що протягом досить довгого періоду часу зберігається чітка тенденція до зростання частки зовнішньоторговельних операцій з певною країною в загальному обсязі. Якщо ця тенденція спостерігається, то варто вважати ринок цієї країни перспективним для вітчизняного експорту, якщо навпаки, наявна негативна тенденція, то даний напрям не є перспективним в середньо- та довгостроковому періоді. З метою визначення пріоритетних зовнішніх ринків збуту експортної продукції необхідним є використання чіткої методики вибору та

класифікації кожного з напрямків зовнішньоторговельного співробітництва. Відповідне впорядкування напрямів пропонується здійснювати шляхом привласнення різних пріоритетів країнам-торговельним партнерам, які відбивають важливість даного вектору у загальній структурі експорту держави:

перший (найвищий) пріоритет – позитивна тенденція у динаміці структурних та / або абсолютних показників експорту до певної країни;

другий (помірний) пріоритет – відсутність будь-якої чітко вираженої тенденції у динаміці структурних та / або абсолютних показників експорту до певної країни;

третій (найнижчий) пріоритет – негативна тенденція у динаміці структурних та / або абсолютних показників експорту до певної країни;

Відповідно до логіки підходу, найкраща ситуація, що відповідатиме найвищому пріоритету зовнішньої торгівлі держави з певним торговельним партнером має місце, якщо в динаміці показників експорту наявна тенденція до зростання як в абсолютному, так й відносному вимірах:

$$\begin{cases} T_{абс} = \{ \Delta E \uparrow \} \\ T_{відн} = \{ \Delta E \downarrow \} \end{cases} \quad (1.1)$$

де $T_{абс}$, $T_{відн}$ – тенденція в динаміці показників експорту держави до певної країни відповідно в абсолютному та відносному вимірах;

ΔE – зміна показника експорту до певної країни порівняно з попереднім періодом.

Найменш сприятливим (та, відповідно, найменш пріоритетним) слід вважати такий стан зовнішньої торгівлі держави з певним торговельним партнером, за якого динаміка показників експорту є від’ємною в абсолютному та відносному вимірах:

$$\begin{cases} T_{абс} = \{ \Delta E \downarrow \} \\ T_{відн} = \{ \Delta E \downarrow \} \end{cases} \quad (1.2)$$

Нарешті, ситуацію, коли динаміка абсолютних та відносних показників експорту держави до певної країни не має чітко вираженої тенденції до зростання / скорочення, можна розглядати одночасно як джерело можливостей та ризиків торговельно-економічного співробітництва держави, та привласнити їй помірний пріоритет:

$$\begin{cases} T_{абс} = \{AE \leftrightarrow\} \\ T_{відн} = \{AE \leftrightarrow\} \end{cases} \quad (1.3)$$

Виходячи з розуміння міжнародної економічної діяльності як сукупності економічних відносин між національними та іноземними суб'єктами господарювання у торговельній, інвестиційній, інноваційній, валютно-кредитній та фінансовій сферах [24], можемо вважати запропонований підхід ефективним інструментом для визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів у торговельній сфері.

Графічно результати використання підходу до визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів у торговельній сфері можуть бути формалізовані у вигляді матриці, яку подано на рис. 1.4.

Кожному сегменту матриці відповідає певна динаміка абсолютних та відносних показників експорту держави до конкретної країни (позитивна тенденція, відсутність тенденції, негативна тенденція). Найкраща ситуація відповідає верхньому правому сегменту матриці (наявність позитивної тенденції в динаміці як абсолютних, так й відносних показників експорту), найгірша – нижньому лівому сегменту (наявність негативної тенденції в динаміці показників експорту обох видів).

Оскільки наявність або відсутність тенденції в динаміці показників експорту держави може бути підтверджена на підставі аналізу їх динаміки протягом певного часового періоду, доцільним є використання алгоритму перевірки тенденції, викладеного зокрема в роботі [18].

Тенденція відносних змін у структурі експорту до певної країни	Позитивна	$T_{abc} = \{\Delta E \downarrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \uparrow\}$	$T_{abc} = \{\Delta E \leftrightarrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \uparrow\}$	$T_{abc} = \{\Delta E \uparrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \uparrow\}$
	Відсутня	$T_{abc} = \{\Delta E \downarrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \leftrightarrow\}$	$T_{abc} = \{\Delta E \leftrightarrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \leftrightarrow\}$	$T_{abc} = \{\Delta E \uparrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \leftrightarrow\}$
	Негативна	$T_{abc} = \{\Delta E \downarrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \downarrow\}$	$T_{abc} = \{\Delta E \leftrightarrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \downarrow\}$	$T_{abc} = \{\Delta E \uparrow\}$ $T_{відн} = \{\Delta E \downarrow\}$
		Негативна	Відсутня	Позитивна
Тенденція абсолютних змін в обсягах експорту до певної країни				
Умовні позначення пріоритетів зовнішньої торгівлі в сегментах матриці:				
– найвищий (1); – середній (2) – найнижчий (3)				

Рис. 1.4. Матриця визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів у торговельній сфері

Джерело: складено автором.

Сутність алгоритму перевірки тенденції полягає у встановленні висхідних та низхідних серій в динаміці досліджуваного показника. Висновок про існування тенденції робиться за результатами аналізу системи нерівностей:

$$\begin{cases} v(n) > [(2n-1)/3 - 1,96\sqrt{(16n-29)/90}] \\ l_{\max}(n) \leq l(n) \end{cases}, \quad (1.4)$$

де n – кількість звітних періодів в динаміці досліджуваного показника;

$v(n)$ – кількість серій, тобто послідовностей розташованих поспіль однакових знаків в динаміці досліджуваного показника;

$l_{\max}(n)$ – протяжність найбільш довгої серії;

$l(n)$ – табличне значення, залежне від кількості звітних періодів в діапазоні дослідження ($l(n) = 5$, якщо $n \leq 26$).

Якщо порушується система нерівностей (1.1), то гіпотеза про відсутність тренду відкидається з довірчою ймовірністю 0,95. Інакше кажучи, порушення

одного або обох складових системи нерівностей дозволяє констатувати наявність тенденції в динаміці досліджуваного показника. Напрямок тенденції (позитивна або негативна) визначається знаком серії, яка має максимальну протяжність.

Результати практичного використання запропонованого підходу до визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів у торговельній сфері викладено в параграфі 2.2 роботи. Наразі зазначимо, що наслідування даному методичному підходу та визначення на його підставі пріоритетів міжнародної діяльності дозволить вітчизняним експортерам оптимізувати присутність на зовнішніх ринках збуту та визначити найбільш перспективні з них у середньо- та довгостроковому періодах. Особливо корисним дотримання запропонованого підходу є в умовах глобальної рецесії, коли підприємствам-експортерам важко розраховувати на забезпечення стійкої позитивної тенденції в абсолютних показниках міжнародної діяльності у торговельній сфері (тобто, зростання обсягів експорту у грошовому вимірі). У такому випадку підставою для розгляду потенційного зовнішнього ринку збуту як перспективного може вважатися позитивна динаміка у відносних показниках, тобто зростання частки експорту до певної країни в його загальній структурі.

Висновки до розділу 1

Глобальна економічна рецесія є комплексним та багатогранним явищем, яке, в першу чергу, передбачає значний обсяг негативного впливу на більшість національних господарств з ринковою економікою. Підходи до трактування рецесії можна поділити на моноіндикаторний та полііндикаторний. Якщо з точки моноіндикаторного підходу рецесія розглядається як період спаду економічної активності протягом двох послідовних кварталів, індикатором вимірювання якого є валовий внутрішній продукт, то трактування рецесії з точки зору полііндикаторного підходу включає в себе більш широкий перелік факторів, які впливають на зменшення економічної активності. Враховуючи багатофакторність

аналізу явища глобальної економічної рецесії, полііндикаторний підхід є більш обґрунтованим та має більш широке практичне застосування.

Рецесія є циклічним явищем, яке історично повторюється кожні 4-7 років, що чітко прослідковується при аналізі статистичних даних показника динаміки приросту світового ВВП протягом довгого періоду дослідження. Наслідки глобальної економічної рецесії проявляються як і на рівні підприємства (мікрорівні), так і на рівні держави (макрорівні), хоча за характером впливу вони досить сильно відрізняються. Остання (на даний момент) глобальна економічна рецесія була викликана пандемією COVID-19, вона утворила один найбільших провалів у динаміці світового ВВП. У 2021 році спостерігалось помірне відновлення економіки, зумовлене збільшенням основних макроекономічних показників, проте, військово-політичний конфлікт на території України може спровокувати ряд нових економічних ризиків, що призведуть до ще більшої масштабної рецесії глобальної економіки.

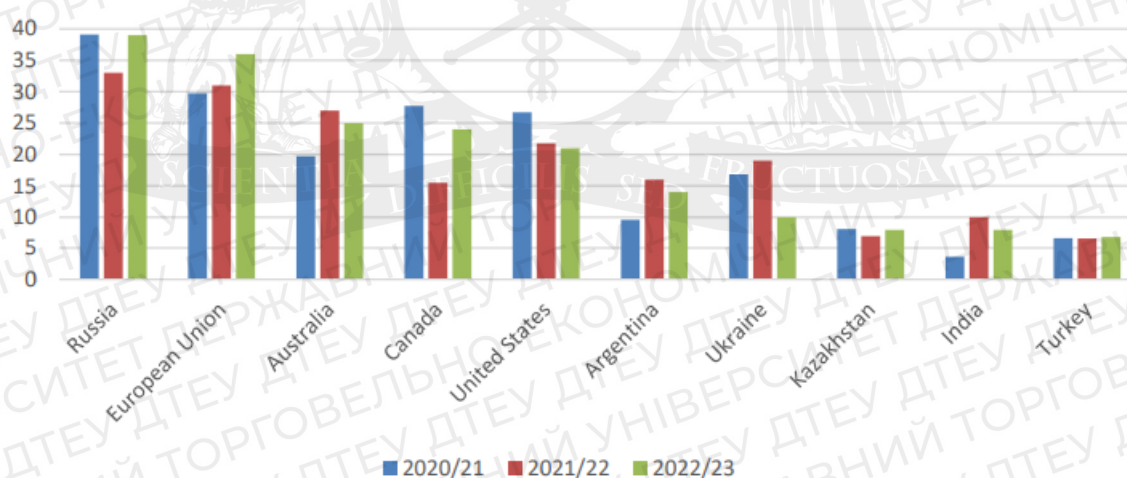
Подальша ескалація російсько-української війни може спровокувати скорочення ВВП України більш, ніж на 35% та, відповідно, значне зменшення обсягів експорту. Саме тому для України вкрай важливим завданням є збереження існуючих міжнародних торговельних зав'язків та підтримка обсягів експорту хоча б на задовільному рівні. В Україні наданням консультативних послуг у сфері міжнародної діяльності займається Український національний комітет Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine), обґрунтованість консультативних послуг якого може бути розширена за рахунок використання методичного підходу до визначення пріоритетних напрямів експортної інтеграції. А саме, слід визнати, що під час рецесії, негативний вплив якої підсилюється військово-політичним конфліктом на території України, вітчизняним експортерам вкрай важко розраховувати на збільшення обсягів експорту в абсолютному вимірі. У кращому випадку, можна розраховувати на позитивні структурні зміни, тобто збільшення частки поставок до певної країни у загальній структурі експорту, що дозволить вітчизняним експортерам оптимізувати присутність на зовнішніх ринках збуту та визначити найбільш перспективні з них у середньо- та довгостроковому періодах.

РОЗДІЛ 2

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТОРГОВЕЛЬНІЙ СФЕРІ ЗА СПРИЯННЯ ІСС UKRAINE

2.1. Аналіз умов та тенденцій міжнародної діяльності економічних суб'єктів аграрного сектору під час глобальної рецесії

Військово-політична ситуація в Україні значною мірою впливає на стан продовольчого ринку в світі. На частку Росії та України разом припадало близько 14% світового виробництва та 30% світового експорту, тому проблематичність поставок (Україна) та санкційні наслідки (Росія) зумовлюватимуть подальше удорожчання пшениці на міжнародних ринках. Війна в Україні може виявитися каталізатором світової продовольчої кризи, передусім зумовленої невизначеністю у сфері аграрного виробництва див. рис. 2.1.

Рис. 2.1. Топ світових експортерів зерна

Джерело: складено на підставі [3].

У контексті російсько-української війни найбільший вплив на світову продовольчу безпеку чинить зростання ціни на зернові, яка й так за підсумками 2021 року сягнула найвищого рівня за останні 10 років, та на 27,2% перевищила показник 2020 року, наблизившись до 400 доларів за тону. Багаторічні максимуми оновили світові ціни на кукурудзу, ячмінь, жито, та особливо пшеницю [17].

Індикатором рівня світових цін на продовольчі товари є індекс продовольчих цін Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (*Food and Agriculture Organization, FAO*), що включає 5 індексів цін на товарні групи, внесок кожної з яких у зведений індекс враховується пропорційно її середній частці в сумарному обсязі експорту продовольства у 2014-2016 рр. Останні роки індекс ФАО демонструє стійку динаміку до зростання, що зумовлюється зростанням цін на ресурси, подовженням глобальної пандемії, підживленням споживчого попиту в постковідний період та непередбачуваними погодними умовами (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Динаміка індексу продовольчих цін ФАО у 2004-2022 рр.

Рік	Місяць	Індекс цін на продовольство	Індекси цін на групи продовольчих товарів				
			М'ясо	Молоко	Зерно	Олії	Цукор
2004		65,6	67,6	69,8	64,0	69,6	44,3
2005		67,4	71,8	77,2	60,8	64,4	61,2
2006		72,6	70,5	73,1	71,2	70,5	91,4
2007		94,3	76,9	122,4	100,9	107,3	62,4
2008		117,5	90,2	132,3	137,6	141,1	79,2
2009		91,7	81,2	91,4	97,2	94,4	112,2
2010		106,7	91,0	111,9	107,5	122,0	131,7
2011		131,9	105,3	129,9	142,2	156,5	160,9
2012		122,8	105,0	111,7	137,4	138,3	133,3
2013		120,1	106,2	140,9	129,1	119,5	109,5
2014		115,0	112,2	130,2	115,8	110,6	105,2
2015		93,0	96,7	87,1	95,9	89,9	83,2
2016		91,9	91,0	82,6	88,3	99,4	111,6
2017		98,0	97,7	108,0	91,0	101,9	99,1
2018		95,9	94,9	107,3	100,8	87,8	77,4
2019		95,1	100,0	102,8	96,6	83,2	78,6
2020		98,1	95,5	101,8	103,1	99,4	79,5
2021		125,7	107,7	119,1	131,2	164,9	109,3
2021	Лютий	116,6	97,8	113,1	126,1	147,5	100,2
	Березень	119,2	100,8	117,5	123,9	159,3	96,2
	Квітень	122,1	104,3	119,1	126,2	162,2	100,0
	Травень	128,1	107,4	121,1	133,7	174,9	106,8
	Червень	125,3	110,7	119,9	130,3	157,7	107,7
	Липень	124,6	114,1	116,7	126,3	155,5	109,6
	Серпень	128,0	113,4	116,2	130,4	165,9	120,5
	Вересень	129,2	112,7	118,1	132,8	168,6	121,2
	Жовтень	133,2	112,0	121,5	137,1	184,8	119,1
	Листопад	135,3	112,5	126,0	141,4	184,6	120,2
2022	Грудень	133,7	111,0	129,0	140,5	178,5	116,4
	Січень	135,6	111,5	132,6	140,6	185,9	112,7
	Лютий	141,1	112,8	141,1	144,8	201,7	110,6
	Березень	159,7	119,3	145,8	170,1	251,8	117,9
	Квітень	158,3	121,4	146,7	169,7	237,5	121,5
	Травень	157,4	122,0	141,6	173,4	229,3	120,3

Джерело: складено на підставі [10].

Як видно з табл. 1.2, за підсумками 2021 року середнє значення індексу склало 125,7 пункти, що на 28,1% вище показника 2020 року. В цілому, від початку 2022 року на динаміку продовольчих цін додатковий тиск чинить напружена геополітична ситуація у світі. Ще без урахування впливу подій в Україні, індекс продовольчих цін ФАО у лютому 2022 р. сягнув історичного рекордного рівня, перевищивши попереднє максимальне значення лютого 2011 р. на 9,2 пункти. А саме, значення індексу продовольчих цін склало 141,1 пункти, а у травні місяці значення індексу вже складало 157,4 пункти, що на 21,8 пункти (16,1%) вище за його січневе значення та на 29,3 пункти (22,9%) вище рівня травня попереднього року. Зростання індексу було зумовлене суттєвим підвищенням значень усіх його складників, а індекси цін на рослинні олії та м'ясо та зерно сягнули нових рекордних рівнів див. табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка індексу продовольчих цін ФАО станом на травень 2022 р. відносно попередніх періодів

Індикатор	Значення	Динаміка відносно січня 2022 р.		Динаміка відносно травня 2021 р.	
		пунктів	відсотків	пунктів	відсотків
Індекс продовольчих цін, у тому числі:	157,4	+21,8	+16,1%	+29,3	+22,9
Індекс цін на зернові	173,4	+32,8	+23,3%	+39,7	+29,7%
Індекс цін на рослинні олії	229,3	+43,4	+23,3%	+54,4	+31,1%
Індекс цін на молочну продукцію	141,6	+9,0	+6,8%	+20,5	+16,9%
Індекс цін на м'ясо	122,0	+10,5	+9,4%	+14,6	+13,6%
Індекс цін на цукор	120,3	+7,6	+6,7%	+13,5	+12,6

Джерело: складено на підставі [10].

Особливе занепокоєння з точки зору високої ймовірності розгортання світової продовольчої кризи викликає зростання цін на пшеницю. На Чиказькій біржі (*Chicago board of trade*) ф'ючерси на тверду червону пшеницю озиму у березні піднялися до 14-річного максимуму. Попри відносне послідовне зниження цін див. рис. 2.2, до завершення конфлікту не доводиться очікувати на їх стабілізацію на тлі побоювань зриву експортних поставок з України та Росії.

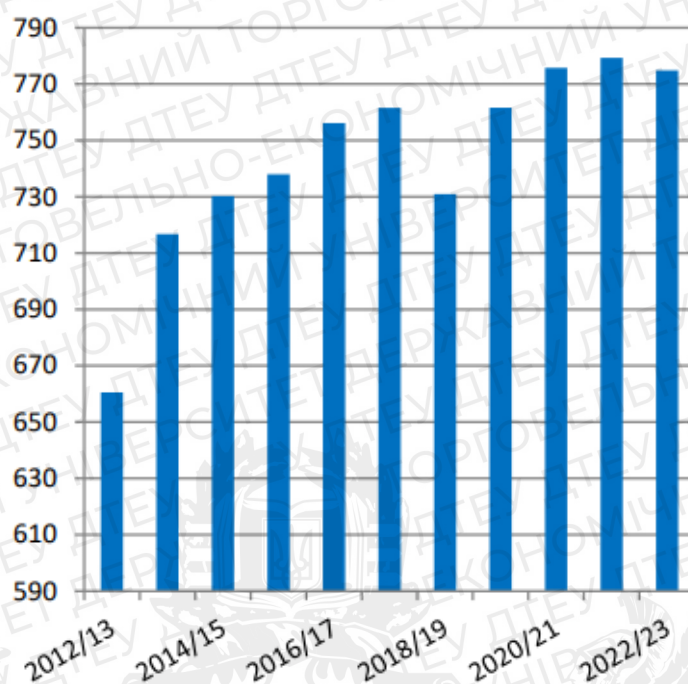

Рис. 2.2. Динаміка ф'ючерсної ціни на пшеницю на Чиказькій фондовій біржі у 2021-2022 рр., дол. США

Джерело: складено на підставі [1].

За даними Bloomberg, ф'ючерси на пшеницю зросли на 8,7%, до 9,34 долара за бушель. Кукурудза подорожчала на 5%, а соя зросла на 3,9%. Україна є потужним виробником сільськогосподарської продукції, на частку якої припадає 1/4 світової торгівлі пшеницею та 1/5 частина продажу кукурудзи. Будь-які збої в постачанні можуть призвести до зростання цін на основні продукти харчування в той час, коли світові ціни на продовольство вже досягли десятирічного максимуму на тлі високого попиту та скорочення запасів. За даними USDA, криза, що продовжується, спонукає світових імпортерів шукати альтернативні джерела поставок [25].

Відповідно до даних Міністерства аграрної політики США світове виробництво зерна на 2022/2023 посівний рік прогнозується на рівні 775 мільйонів тон, що на 4 мільйони менше, ніж у попередньому році. Найбільше скорочення виробництва очікується в Україні, яка, за прогнозами, матиме врожай на третину менший за попередній рік через війну з Росією (див. рис. 2.3).

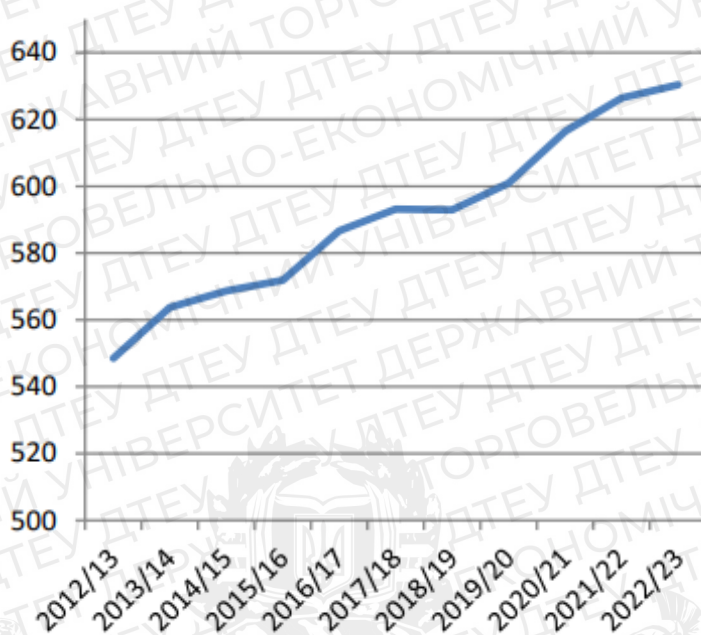
Рис. 2.3. Динаміка глобального виробництва пшениці у 2012-2022 рр,

млн. тон

Джерело: складено на підставі [3].

Світове споживання пшениці прогнозується на рівні 788 мільйонів тон (на 3 мільйони менше, ніж у минулому році). Висока глобальна продовольча інфляція вплине на здатність споживачів купувати пшеницю та пшеничні продукти на ринках, що розвиваються, і може спрямувати споживачів на альтернативне продовольче зерно. Проте, все ж таки, прогнозується глобальне відновлення економіки після зняття обмежень щодо COVID-19 у більшості країн, а також, загальний перехід споживачів на ринках, що розвиваються, до споживання продукції на основі пшениці та зростання доходів і посилення урбанізації, що посилить зростання споживання FSI (Food, Seed and Industrial) – показник, що показує, яка частина виробництва припадає на приватне споживання. FSI прогнозується на рекордному рівні в 2022/23, із зростанням майже в усіх регіонах (див. рис. 2.4).

Щодо світового експорту, то очікується, що він становитиме рекордні 205 мільйонів тон, враховуючи високий попит на імпорту і високі ціни, що змусить великих експортерів визначити пріоритети поставок для експорту.

Рис. 2.4. Сталий ріст споживання FSI (Food, Seed and Industrial), млн. тон

Джерело: складено на підставі [3].

Розглянемо перспективи експорту аграрної продукції для України в надзвичайно складних умовах війни. Слід зазначити, що у 2021 році Україна збрала рекордні 107 млн. тон зернових та олійних культур. Зокрема урожай зернових та зернобобових культур становив 84,57 млн тон, з яких пшениці — рекордні 32,72 млн тон, ячменю — 9,65 млн тон, кукурудзи — рекордні 39,82 млн тон [23].

Очевидно, що в умовах тимчасової окупації Південних та Східних територій України, перебоїв з постачанням палива та загального економічного спаду очікувати на високий урожай майбутнього періоду не є раціональним. Проте, за даними міністерства аграрної політики та продовольства України процес посівної кампанії 2022/2023 року вже завершився, рівень посіву ярових культур складає приблизно 65% від обсягу 2021 року [20], що дає можливість прогнозувати урожай майбутнього періоду приблизно в 70 млн. тон зернових та олійних культур. Структура зернових культур, звичайно, є дещо різною, проте ключовим питанням тут є можливості експорту сировинної продукції Україною закордон.

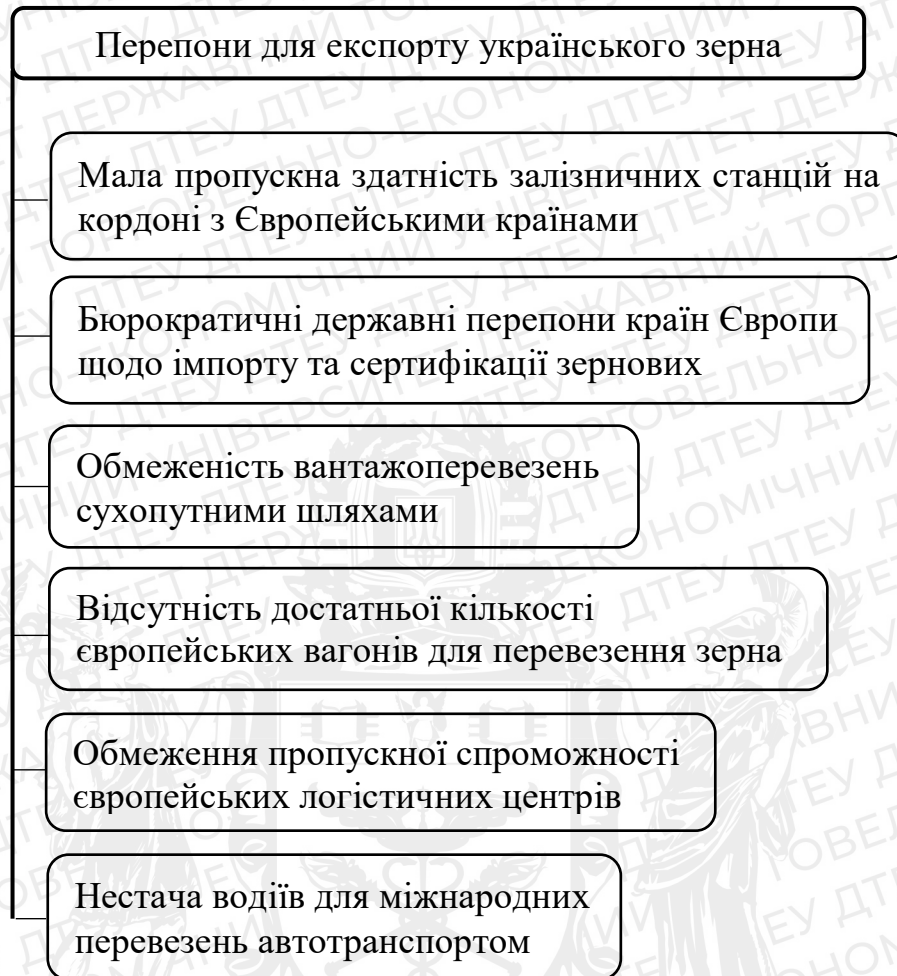
Що стосується внутрішнього споживання аграрної продукції, то відповідно до даних міністерства економіки України [21] воно складає 20 млн. тон зернових та олійних культур, що теоретично призводить до профіциту аграрної продукції в Україні в розмірі близько 50 млн. тон в умовах обмеженості експортного потенціалу. Поточна військова ситуація не передбачає можливості експорту аграрної продукції через морські порти, через які в основному і відбувався експорт зерна Україною закордон та досягав обсягів до 70 млн. тон на рік [27]. Тому з реальних шляхів транспортування зернової продукції закордон залишається лише Західний кордон з Європою, пропускна можливість якого значно менша за морські порти. Для прикладу, у травні місяці Україна експортувала лише 2 млн. тон зернових через Західний кордон, замість звичних 7 млн. тон через порти [20].

В даних умовах складається така ситуація, що існує великий ризик формування подвійної ціни на зернові культури: внутрішня і низька через великий профіцит продукції в Україні та зовнішня і дорога через дефіцит зернових та олійних культур на світовому ринку сировинних товарів, що в свою чергу призводить до продовольчої кризи у світі та зменшення темпів приросту світової економіки.

Скорочення світового ринку зернових може призвести до панічного зростання цін та голодних бунтів у найменш забезпечених країнах. Так, за оцінками генерального директора ФАО Ку Донгуя (*QU Dongyu*), в результаті російського вторгнення в Україну у 2022–2023 рр. світові ціни на продовольчі товари можуть зрости на 20%, а кількість людей, що страждають від нестачі їжі, може збільшитися на 8-13 мільйонів осіб [6].

З початку війни можливість експорту українського зерна ускладнюється великою кількістю фізичних та бюрократичних перешкод, які заважають нормалізації експортних процесів для українських виробників (див. рис. 2.5).

Основна глобальна проблема експорту в умовах війни — відсутність сталих та безпечних логістичних ланцюжків, які можуть забезпечити необхідні об'єми експорту. Через те, що зернотрейдерам необхідно розробити нову логістику з нуля та у максимально оперативному режимі, не завжди виходить врахувати всі нюанси.

Рис. 2.5. Перепони для експорту українського зерна

Джерело: складено на підставі [26].

Ще одним із ризиків є розташування елеваторів на окупованих територіях через загрозу вивезення зерна з підприємств на територію країни-агресора. Порти у цьому випадку теж не виключення: із початком війни у портах Бердянську та Херсону були зафіксовані випадки вивезення окупантами українського зерна.

Вже зараз зернотрейдери відпрацьовують нові логістичні напрямки для того, щоб у середньостроковій глобальній перспективі в 2-3 роки вийти на довоєнні показники, а з часом навіть збільшити економічну і фізичну ефективність логістики в глобальних ланцюжках постачань [26].

У зв'язку з обмеженою роботою портів у регіонах із активними бойовими діями, загрозою авіаційних ударів та окупацією, планується прокладання нових логістичних маршрутів через українські порти Рені, Ізмаїл та річковий порт Кілію.

Доступ до порту Рені здійснюється через залізницю Молдови: з ускладненою логістикою та обмеженою пропускнуою спроможністю, що враховуючи можливу ескалацію подій в Придністров'ї є вкрай ризикованим варіантом. Під знаком питання й порти Одеської області. 27 квітня у результаті ракетного удару було зруйновано міст через Дністровський лиман у Затоці. Міст забезпечував залізничне сполучення між трьома районами Одеської області – Болградським, Ізмаїльським та Білгород-Дністровським, а також з'єднував Одесу з румунським кордоном [2].

Україні вже зараз варто розробляти альтернативні логістичні шляхи, через які Україна експортуватиме свою продукцію до Європи та далі. Серед портів сусідніх країн українські аграрії роблять акцент та румунській Констанці. Крім Румунії, налагодити, оптимізувати та масштабувати експортні сполучення Україна прагне також і з Польщею, Молдовою, Словаччиною та Угорщиною. Активно розвивається автотранспортна логістика зерна в усі регіони Європи.

В Україні ще залишилося близько 20 млн тон невивезеного зерна з попереднього сезону. Через неможливість транспортування зерна морськими шляхами, Україна експортує сільськогосподарську продукцію залізницею. Так, із нашої країни на даний момент до Європи можна експортувати до 600 тис. т зерна на місяць потягами [26]. Найбільшою проблемою у залізничному питанні є ширина колій, яка у Польщі вужча, аніж в Україні, Латвії та Литві. Так, колії на польській залізниці мають ширину 14,35 см, у той час, як переважна частина української залізниці має ширину 15,2 см, за виключенням прикордонних ділянок.

Вартість логістики стрімко зростає – відповідно, товар знецінюється. Витрати аграріїв на вирощування були колосальні, тому їхня робота може піти у збиток. Далі цей товар виробники, холдинги, трейдери та інші зацікавлені сторони вже за майже «будь-якою» ціною будуть намагатися експортувати до Європи, де теж досить великий врожай минулого періоду, та найважливіше – можливості по перевалці та зберіганню орієнтовані тільки на власні потреби.

В умовах важкої військової та економічної ситуації, обмеженості логістичної інфраструктури Україні необхідно розробити план щодо поглиблення міжнародної діяльності в аграрній сфері та співпраці з сусідніми європейськими країнами з

огляду на територіальну близькість, достатній рівень купівельної спроможності та можливість мінімізації логістичних ризиків. Результати визначення пріоритетних для експорту української аграрної продукції країн подано в параграфі 2.2 випускної роботи.

2.2. Пріоритети міжнародної діяльності українських економічних суб'єктів аграрного сектору в умовах рецесії та логістичних обмежень

В умовах важкої військової та економічної ситуації та обмеженості логістичної інфраструктури України вибір партнерів щодо поглиблення експортної діяльності та співпраці є досить обмеженим. Якщо оцінювати з точки зору територіальної близькості та безпеки, то найбільш оптимальними країнами для потенційного нарощування обсягів та структури експорту зернових для України є Західні країни-сусіди, зокрема: Польща, Угорщина, Словаччина, Молдова та Румунія. При цьому слід також враховувати рівень розвитку логістичної інфраструктури країни-імпортера, рівень її виробництва і споживання зернових та олійних культур, завантаженість кордону, рівень бюрократичних перешкод та звичайно зовнішньо-політичну ситуацію з Україною. Наприклад, якщо Польща є одним з найбільших партнерів України під час війни з чіткою позицією, щодо повномасштабної підтримки, то позиція Угорщини є досить неоднозначною, враховуючи її заборону щодо транзиту зброї для України, гальмування санкцій проти Росії та інше, що значно зменшує привабливість цієї країни як зовнішньоторговельного партнера.

Для визначення пріоритетних напрямів експорту зернових культур в умовах війни, проаналізуємо абсолютні та відносні показники результативності напрямів експорту Україною зернових культур (УКТ ЗЕД 10) з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Молдовою та Румунією протягом 2011-2021 рр.. Динаміка експорту Україною зернових культур (УКТ ЗЕД 10) у абсолютному (грошовому) та

відносному (структурному) вимірі до обраних країн у 2011-2021 рр. наведена у таблицях 2.3. та 2.4.

Таблиця 2.3.

Динаміка експорту Україною зернових культур (УКТ ЗЕД 10) до обраних країн у 2011-2021 рр., тис. дол.

Рік	Усього експорт зернових	Обсяг експорту зернових культур до обраних країн				
		Польща	Молдова	Словаччина	Угорщина	Румунія
2011	3617122,2	29 964,5	2 166,4	49,3	870,9	0,0
2012	6999871,0	14 735,6	4 322,2	37,7	5 419,5	0,0
2013	6371325,6	20 184,6	3 322,3	441,6	2 844,3	1 227,0
2014	6544127,6	15 140,0	1 134,0	208,2	2 689,7	61,5
2015	6057490,0	23 471,4	916,7	322,0	525,3	961,9
2016	6073915,3	25 999,7	1 004,7	95,9	1 189,8	12 175,2
2017	6501134,3	27 613,7	839,5	9,2	2 115,8	3 904,0
2018	7240558,1	35 583,5	2 095,1	9,8	6 457,0	5 508,5
2019	9633333,9	26 929,2	1 515,5	666,2	4 060,1	2 067,5
2020	9410668,9	5 320,4	3 525,6	74,4	5 375,9	8 173,9
2021	12343846,1	16 892,0	3 307,6	153,1	7 417,6	1 849,8

Джерело: складено на підставі [15]

Таблиця 2.4.

Динаміка експорту Україною зернових культур (УКТ ЗЕД 10) до обраних країн у 2011-2021 рр., % від загального обсягу

Рік	Усього експорт зернових	Обсяг експорту зернових культур до обраних країн				
		Польща	Молдова	Словаччина	Угорщина	Румунія
2011	100,00	0,828	0,060	0,001	0,024	0,000
2012	100,00	0,211	0,062	0,001	0,077	0,000
2013	100,00	0,231	0,052	0,007	0,045	0,019
2014	100,00	0,317	0,017	0,005	0,041	0,001
2015	100,00	0,387	0,015	0,003	0,009	0,016
2016	100,00	0,428	0,017	0,002	0,020	0,200
2017	100,00	0,429	0,013	0,000	0,033	0,060
2018	100,00	0,491	0,029	0,000	0,089	0,076
2019	100,00	0,280	0,016	0,007	0,042	0,021
2020	100,00	0,057	0,037	0,001	0,057	0,087
2021	100,00	0,137	0,027	0,001	0,060	0,015

Джерело: розраховано автором

Підтвердити або спростувати наявність тенденції в динаміці показників експорту Україною зернових культур (УКТ ЗЕД 10) до обраних країн у 2011-2021

пр. можна на основі використання викладеного в підрозділі 1.2 алгоритму перевірки тенденції. Оскільки кількість досліджуваних звітних періодів (n) дорівнює 11 років, то таблична величина $l(n) = 5$, а система рівнянь (2.1) для перевірки гіпотези про існування тенденції матиме вигляд:

$$\begin{cases} v(n) > [(2 * 11 - 1) / 3 - 1,96 \sqrt{(16 * 11 - 29) / 90}] \\ l_{\max}(n) \leq 5 \end{cases} \rightarrow \begin{cases} v(n) > 4,5 \\ l_{\max}(n) \leq 5 \end{cases}, (2.1)$$

де $v(n)$ – кількість серій в динаміці експорту Україною зернових культур (УКТ ЗЕД 10) з певною обраною країною; $l_{\max}(n)$ – протяжність найдовшої серії.

Результати перевірки гіпотези про існування тенденції у структурі експорту Україною зернових культур (УКТ ЗЕД 10) до обраних країн подано в табл. 2.5.. Пріоритети для експорту зернових культур для України, які визначено на підставі підтвердження або спростування наявності тенденції у структурі експорту з обраними країнами, систематизовано у вигляді матриці на рис. 2.6.

Таблиця 2.5

Результати перевірки гіпотези про існування тенденції у структурі експорту Україною зернових культур (УКТ ЗЕД 10) до обраних країн у 2011-2021 рр.

Показники	Абсолютні показники	Відносні показники
	Обсяг експорту, млн дол.	Частка експорту у загальному обсязі, %
Показники експорту зернових культур (УКТ ЗЕД 10) з Польщею		
Кількість серій $v(n)$	6	4
Найдовша серія $l_{\max}(n)$	4	6
Порушення системи нерівностей	ні	так
Тенденція	відсутня	позитивна
Показники експорту зернових культур (УКТ ЗЕД 10) з Молдовою		
Кількість серій $v(n)$	8	8
Найдовша серія $l_{\max}(n)$	3	3
Порушення системи нерівностей	ні	ні
Тенденція	відсутня	відсутня

Продовження табл. 2.5

Показники експорту зернових культур (УКТ ЗЕД 10) з Словаччиною		
Кількість серій $v(n)$	8	4
Найдовша серія $l_{max}(n)$	2	5
Порушення системи нерівностей	ні	ні
Тенденція	відсутня	негативна
Показники експорту зернових культур (УКТ ЗЕД 10) з Угорщиною		
Кількість серій $v(n)$	5	5
Найдовша серія $l_{max}(n)$	3	3
Порушення системи нерівностей	ні	ні
Тенденція	відсутня	відсутня
Показники експорту зернових культур (УКТ ЗЕД 10) з Румунією		
Кількість серій $v(n)$	8	8
Найдовша серія $l_{max}(n)$	2	2
Порушення системи нерівностей	ні	ні
Тенденція	відсутня	відсутня

Негативна

Відсутня

Позитивна

Тенденція абсолютних змін в обсягах експорту до певної країни

Умовні позначення пріоритетів зовнішньої торгівлі в сегментах матриці:

– найвищий (1);

– середній (2)

– найнижчий (3)

– бажані зміни пріоритетів

Рис. 2.6. Матриця визначення актуальних пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів України аграрного сектору з бажаними змінами

Джерело: складено автором.

Як видно з рис. 2.6, з такими країнами, як Молдова, Угорщина та Румунія відсутня будь-яка тенденція до зростання обсягів експорту зернових культур (УКТ ЗЕД 10) як в абсолютному, так і у відносному вимірах про що свідчать: незначні обсяги експорту в цілому. Наприклад, Угорщина, Румунія та Молдова у 2021 році займала відповідно лише 6%, 1,5% та 2,7% експорту зернових культур у загальній структурі експорту зернових культур України і це при тому, що у 2021 році в Україні був рекордний врожай зернових та олійних культур на рівні близько 107 млн тон. Тому, на даний момент часу Україна не розглядає ринки цих країн як пріоритетні, а тенденція відносних змін в структурі експорту зернових (УКТ ЗЕД 10) до Словаччини взагалі негативна, що також не дозволяє розглядати цей ринок, як пріоритетний для експорту Українського зерна.

Єдиною країною з підтвердженою позитивною тенденцією відносних змін є Польща, але лише для структури експорту зернових. Тим не менш, відповідно до методики, це вже дозволяє розглядати її як зовнішньоторговельного партнера з найвищим пріоритетом. Україна та Польща мають високий потенціал для розбудови взаємовигідної моделі економічної взаємодії з акцентом на торговельно-економічну та інвестиційну сферу. Також, внаслідок російського вторгнення, активно розвивається співпраця держав у військово-політичній площині. Незмінна та послідовна підтримка євроінтеграційного курсу України, непохитність позицій відносно антиросійських санкцій з боку Республіки Польща створюють сприятливе поле для економічного партнерства між державами. З огляду на територіальну близькість та однаковий євроінтеграційний вектор, Польща є важливим партнером для національних інтересів України зміцнення регіональної безпеки та налагодження зовнішньоторговельних зв'язків. Тим не менш, слід зазначити на існування певних непорозумінь між нашими державами на історичному та етнополітичному ґрунті, які подекуди перешкоджають двосторонній співпраці. Додаткові негативні настрої відносно ефективної кооперації польських та українських суб'єктів міжнародного бізнесу виникають через непрозорість підприємницької діяльності в Україні та високий рівень корумпованості вітчизняної економіки.

Польський вектор чітко простежується в зовнішньоекономічній політиці України, однак в ньому не вистачає акцентів та оновлень за перспективними напрямками співпраці. В Експортній стратегії надано пріоритет інвестиційним зв'язкам з західним сусідом над торговельними. Польща згадується як важливий інвестор, зважаючи на 9 місце за обсягом прямих іноземних інвестицій накопичених в українській економіці. Однак у дорожній карті розвитку українського експорту відсутні посилення на Польщу як важливого торговельного партнера, хоча за обсягами товарного експорту вона є другим партнером України. Попри факт, що Польща входить у топ-10 країн з найвищим товарообігом агропродовольчою продукцією з Україною, у Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості польський напрям не враховано в повній мірі. Двосторонні документи, що мали би формувати основу для подальшого розвитку стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща у сфері торговельно-економічного співробітництва, транспорту, екології, прикордонної співпраці частково втратили свою актуальність та потребують оновлення. Укладені протягом останніх років українсько-польські договори стосуються в основному військово-технічної співпраці. Також з предмету нещодавніх угод можна простежити наміри польської сторони сприяти розбудові цивілізованого економічного простору в Україні [28].

Найбажанішим наразі є створення двосторонніх коопераційних проєктів у сфері агропромислового комплексу, модернізація виробничих процесів в аграрній галузі, спільне виробництво «нішевих» товарів, що може реалізовуватись як на ринку ЄС, так і на інших світових ринках.

Зміни пріоритетів експорту українського зерна (УКТ ЗЕД 10) передбачають системне нарощування обсягів експорту зернових як в абсолютному, так й відносному вимірі. Для цього мають сформуватися необхідні умови: логістичні – розбудова транспортної інфраструктури, зокрема залізничної; бюрократичні – зменшення часу перевірки на кордоні та укладання відповідних законодавчих актів; інвестиційні – залучення коштів партнерів України для покращення зовнішньоторговельного співробітництва, зокрема через побудову транспортних

хабів та закупівлю нової необхідної техніки; та фінансові умови – розвиток валютно-грошових відносин, зменшення податкового навантаження та зняття обмежень щодо продажу валютної виручки. Звичайно, всі ці зміни вимагають часу, тому в короткостроковій перспективі слід розраховувати на позитивні зміни хоча б за одним з векторів розвитку – абсолютні обсяги експорту зернових або відносні. Бажані зміни позначені на матриці (див. рис. 2.6). Для Молдови, Угорщини та Румунії це перехід до хоча б одного з позитивних векторів розвитку – збільшення обсягів експорту в абсолютному або відносному вимірах. Щодо Словаччини, то в короткостроковій перспективі було б добре вийти хоча б на рівень відсутності будь-якої тенденції, в порівнянні з негативною на даний момент. Для Польщі можливим та бажаним є закріплення позитивної тенденції в абсолютному обсязі експорту, що дозволить перейти до найкращого сегменту матриці визначення пріоритетів в середньо- та довгостроковій перспективі.

Як було проілюстровано на рис. 2.1, Європейський Союз є другим найбільшим в світі експортером зерна. Загальний обсяг торгівлі ЄС агропродовольчими товарами у 2021 році склав рекордних 328,1 млрд. євро, що на 7% більше в порівнянні з попереднім роком. Це призвело до сальдо торгового балансу в розмірі 67,9 млрд євро, що на 8% більше, ніж у 2020 році [9]. Очевидно, враховуючи значні обсяги виробництва та експорту аграрної продукції в ЄС, імпорт українського зерна для цього ринку не є пріоритетним, оскільки в такому випадку пропозиція на ринку зростає, ціна на зерно падає і ЄС недотримує потенційний прибуток, що є цілком зрозуміло з економічної точки зору. Проте, враховуючи надзвичайно складні геополітичні умови та відсутність можливості експорту українського зерна через морські порти, торгівля з сусідніми країнами Євросоюзу є чи не найкращим варіантом. Тим більше, що за умови розвитку українсько-європейського партнерства в торговельній сфері цілком можливим є реекспорт українського зерна до країн з високим попитом на цей вид продукції, зокрема: Єгипет, Туреччина та Китай. Додатково слід зазначити, що на даний момент вже відбуваються обговорення потенційного супроводу українських

кораблів з зерном з порту Одеси до Туреччини, проте можливість реалізації цих домовленостей зараз досить важко оцінити.

Наостанок зазначимо, що запропонований підхід до визначення пріоритетів міжнародної діяльності може використовуватися ICC Ukraine для надання консультаційних послуг українським експортерам в будь-якій сфері, та суттєво підвищить аргументованість рекомендацій щодо аналізу потенційних ринків збуту.

Висновки до розділу 2

Складна геополітична та військова ситуація в Україні негативно впливає на світовий ринок продовольства. Україна та Росія є одними з найбільших виробників та експортерів аграрної продукції, зокрема зернових та олійних культур, проте в наслідок обмеженості роботи логістичної інфраструктури України та санкційних наслідків для Росії світовий рівень пропозиції продовольчої продукції буде знижуватись, що зумовлюватиме подальше удорожчання пшениці та інших культур на міжнародних ринках. Війна в Україні створює ризик світової продовольчої кризи, передусім зумовленої невизначеністю у сфері аграрного виробництва. Очевидно, що висока глобальна продовольча інфляція вплине на здатність споживачів купувати пшеницю та пшеничні продукти, в першу чергу, на ринках, що розвиваються та у найменш забезпечених країнах. У результаті російського вторгнення в Україну у 2022–2023 рр. світові ціни на продовольчі товари можуть зрости на 20%, а кількість людей, що страждають від нестачі їжі, може збільшитися на 8-13 мільйонів осіб.

Щодо України, то поточна військова ситуація не передбачає можливості експорту аграрної продукції через морські порти, через які в основному і відбувався експорт зерна Україною закордон тому з реальних шляхів транспортування зернової продукції закордон залишається лише Західний кордон з Європою, пропускна можливість якого значно менша. Основною проблемою українського експорту в умовах війни є відсутність сталих та безпечних логістичних ланцюжків, які можуть забезпечити необхідні об'єми експорту, а вартість логістики стрімко

зростає – відповідно, товар знецінюється. З точки зору територіальної близькості та безпеки, то найбільш оптимальними країнами для потенційного нарощування обсягів та структури експорту зернових для України є Західні країни-сусіди, зокрема: Польща, Угорщина, Словаччина, Молдова та Румунія. Проте, за результатами дослідження позитивна тенденція відносних змін в структурі експорту зернових (УКТ ЗЕД 10) наявна лише з Польщею, тоді як з іншими вона, або відсутня, або негативна. Попри факт, що Польща входить у топ-10 країн з найвищим товарообігом агропродовольчою продукцією з Україною, у стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства польський напрям потребує більшої уваги. Двосторонні документи, що мали би формувати основу для подальшого розвитку стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща у сфері торговельно-економічного співробітництва, транспорту, екології, прикордонної співпраці частково втратили свою актуальність та потребують оновлення. Найбажанішим наразі є створення двосторонніх коопераційних проєктів у сфері АПК, модернізація виробничих процесів в аграрній галузі, спільне виробництво «нішевих» товарів, що може реалізовуватись як на ринку ЄС, так і на інших світових ринках.

Зміна пріоритетів експорту українського зерна (УКТ ЗЕД 10) передбачає системне нарощування обсягів експорту зернових як в абсолютному, так й відносному вимірі, що вимагає створення необхідних логістичних, бюрократичних, інвестиційних та фінансових умов, які потребують часу, тому в короткостроковій перспективі слід розраховувати на позитивні зміни хоча б за одним з векторів розвитку – абсолютні обсяги експорту зернових або відносні.

Незважаючи, на те, що український імпорт не є пріоритетним для ЄС, оскільки він і так є одним з найбільших світових виробників та експортерів зерна, для України це найкращий варіант, оскільки за умови розвитку українсько-європейського партнерства в торговельній сфері цілком можливим є реекспорт українського зерна до країн з високим попитом на цей вид продукції, зокрема: Єгипет, Туреччина та Китай.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В рамках виконання випускної кваліфікаційної роботи було визначено теоретичні та практичні аспекти здійснення міжнародної діяльності економічних суб'єктів України – партнерів та учасників ІСС Ukraine в аграрній сфері в умовах глобальної рецесії.

В першому розділі було визначено сутність, ключові характеристики та вплив економічної рецесії на міжнародну діяльність економічних суб'єктів. Було доведено, що глобальна економічна рецесія є комплексним явищем, яке негативного впливає на більшість національних господарств з ринковою економікою та повторюється кожні 4-7 років. Підходи до трактування рецесії було поділено на моноіндикаторний та полііндикаторний. Щодо наслідків глобальної економічної рецесії, то вони проявляються як і на рівні підприємства (мікрорівні), так і на рівні держави (макрорівні), хоча за характером впливу вони відрізняються.

Незважаючи на те, що у 2021 році після глобальної економічної рецесії, викликаной COVID-19, спостерігалось помірне відновлення економіки, зумовлене збільшенням основних макроекономічних показників, на даний момент, військово-політичний конфлікт на території України створює ряд нових економічних ризиків, що можуть призвести до ще більшої масштабної рецесії глобальної економіки. Саме тому, ми зробили висновок, що для України вкрай важливим завданням є збереження існуючих міжнародних торговельних зав'язків та підтримка обсягів експорту хоча б на задовільному рівні та, відповідно, критично важливим є визначення раціональних пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів з точки зору визначення країн світу, перспективних для збуту експортної продукції.

У другому розділі було досліджено стан світового та українського продовольчого ринку, зокрема, дійшли до висновку, що в наслідок обмеженості роботи логістичної інфраструктури України та санкційних наслідків для Росії світовий рівень пропозиції продовольчої продукції буде знижуватись, що зумовлюватиме подальше удорожчання пшениці та інших культур на міжнародних

ринках. У результаті російського вторгнення в Україну у 2022–2023 рр. світові ціни на продовольчі товари можуть зрости на 20%, а кількість людей, що страждають від нестачі їжі, може збільшитися на 8-13 мільйонів осіб.

Далі було визначено, що поточна військова ситуація в Україні не передбачає можливості експорту аграрної продукції через морські порти, тому з реальних шляхів транспортування зернової продукції закордон залишається лише Західний кордон з Європою, пропускна можливість якого значно менша за порти. За результатами дослідження, ми зробили висновок, що серед найближчих потенційних партнерів для збільшення обсягів та структури експорту зернових культур найбільш перспективним торговельно-економічним партнером для України є Польща, оскільки тільки з нею наявна позитивна тенденція відносних змін в структурі експорту зернових (УКТ ЗЕД 10).

Зважаючи на довгострокові перспективи розбудови транспортної інфраструктури та ряд інших бюрократичних перешкод на Західному кордоні з Польщею, в короткостроковій перспективі пропонується робити акцент на позитивних змінах хоча б за одним з векторів розвитку – абсолютних обсягах експорту зернових або відносних. Нарощування обсягів експорту зернових пропонується здійснювати за рахунок створення двосторонніх коопераційних проєктів у сфері АПК, модернізації виробничих процесів в аграрній галузі, спільного виробництва «нішевих» товарів, що можуть бути реалізовані як на ринку ЄС, так і на інших світових ринках.

Запропонований підхід до визначення пріоритетів міжнародної діяльності економічних суб'єктів в умовах глобальної рецесії може використовуватися ІСС Ukraine для надання консультаційних послуг українським експортерам в будь-якій сфері, та суттєво підвищить аргументованість рекомендацій щодо аналізу потенційних ринків збуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. CBOT Wheat Wc1. URL: <https://www.reuters.com/quote/Wc1>
2. Discussion with Oleg Ustenko, Ukraine's chief economic advisor, on sanctions and more. URL: https://www.youtube.com/watch?v=g6_yc13Xf-Y&t=1223s&ab_channel=PetersonInstituteForInternationalEconomics
3. Grain: World Markets and Trade. United States Department of Agriculture, 2022 URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain.pdf>
4. Gross Domestic Product. BEA, 2022 URL: <https://www.bea.gov/news/2022/gross-domestic-product-fourth-quarter-and-year-2021-second-estimate>
5. John Hancock. What happens in a recession? Investment Management LLC, July 14, 2020 URL: <https://www.jhinvestments.com/viewpoints/investing-basics/what-happensin-a-recession>
6. New Scenarios on Global Food Security based on Russia-Ukraine Conflict. URL: <https://www.fao.org/director-general/news/news-article/en/c/1476480>
7. Real GDP Growth. International Monetary Fund, 2022 URL: <https://www.imf.org/en/Search#q=GDP%20Ukraine&sort=relevancy>
8. Stijn Claessens, M. Ayhan Kose. What Is a Recession? Finance and Development, IMF, March 2009, Volume 46, Number 1. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2009/03/basics.htm>
9. The EU maintained its position of top trader in agri-food products in 2021. European Comission, 2022 URL: https://ec.europa.eu/info/news/eu-maintained-its-position-top-trader-agri-food-products-2021-2022-mar-23_en
10. World Food Situation. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
11. World GDP. World Bank, 2022 URL: <https://www.worldbank.org/en/home>
12. Вплив спадів на бізнес. Фінансова енциклопедія, 2021 URL: <https://ua.nesrakonk.ru/recession-affecting-business/>

13. Ганчук, А.А., Овчарук, М.П. Оцінка другої хвилі рецесії фінансового ринку. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2018. № 2(13). pp. 238–243. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i13.25149>
14. Гончар А. Заходи монетарної політики країн в період рецесії. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/20950>
15. Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Історія ICC Ukraine. Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine). URL: <https://iccua.org/istoriya-icc-ukraine/>.
17. Калюжна Н.Г. Вплив військового вторгнення Росії на економічну ситуацію в Україні та світі. Аналітична довідка. 2022. 19 с.
18. Калюжна Н.Г. Зовнішньоторговельна інтеграція України в умовах поглиблення міждержавних конфліктів. *Проблеми економіки*. 2020. № 1 (43). С. 27–35.
19. Калюжна Н.Г., Ковтун Т.К. Торговельно-економічне співробітництво держав в умовах глобальної рецесії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 36. наук. праць Національного авіаційного університету. Вип. 1(81). К.: НАУ, 2021. С. 14–22.
20. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/>
21. Міністерство Економіки України. Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=e9e36d97-5978-460b-a69bd178a2d463a5&title=MetodikaSkladanniaBalansivPopituluPropozitsiiSilskogospodarskoiProduksiiTaProdovolstva>
22. Москаленко В.В. Визначення «поворотних точок» в економіці регіону як інструмент антикризового управління. *Державне антикризове управління економікою в умовах рецесії*. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/13-4777_26-27_2013.pdf#page=205

23. Посівна-2022: як на структуру посівів впливає лінія фронту та обмежений експорт. Agravery, 2022. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/posivna-2022-ak-na-strukturu-posiviv-vplivae-linia-frontu-ta-obmezenij-eksport>
24. Князь С.В., Георгіаді Н.Г., Сапронов О.М., Мацук В.М. Сутність і класифікація чинників міжнародної економічної діяльності в системі координат організаційного розвитку. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. 2019. № 23. Рр. 30-37. URL: <https://nzlulp.org.ua/index.php/journal/article/view/193>
25. Світові ціни на пшеницю підскочили до 9-річного максимуму. delo.ua, 2022. URL: <https://delo.ua/uk/agro/svitovi-cini-na-psenicyu-pidskocili-do-9-ricnogo-maksimumu-393558/>
26. Суворий експорт 2022: як під час війни продати українське зерно та запобігти продовольчій катастрофі у світі? Latifundist, 2022 URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/969-suvorij-eksport-2022-yak-pid-chas-vijni-prodati-ukrayinske-zerno-ta-zapobigti-prodovolchij-katastrofi-u-sviti>
27. Україна не може вивезти 90 млн т аграрної продукції через блокування портів – уряд. Agropolit, 2022 URL: <https://agropolit.com/news/23809-ukrayina-ne-moje-vivezti-90-mln-t-agrarnoyi-produktsiyi-cherez-blokuvannya-portiv--uryad>
28. Україна-Польща. Українська призма. 2021. URL: <http://prismua.org/ukraine-poland/>
29. Український ВВП зріс на 3,2% у 2021 році – Мінекономіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/9/682205/>
30. Україна: вплив COVID-19 на економіку і суспільство. Консенсус-прогноз. 2020. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/consensus-report>.